

Sylwia Grochowina

Niemieckie szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Toruniu w latach 1939-1945

Rocznik Toruński 34, 121-140

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Niemieckie szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Toruniu w latach 1939–1945

Sylvia Grochowina
*Instytut Historii i Archiwistyki
UMK Toruń*

Podjęmowane przez władze Trzeciej Rzeszy zabiegi polityczno-dyplomatyczne zmierzające do satelizacji państwa polskiego zakończyły się niepowodzeniem. W związku z tym w pierwszej połowie 1939 r. strona niemiecka rozpoczęła bezpośrednie przygotowania do agresji militarnej na Polskę opatrzone kryptonimem „Fall Weiss”. W dniu 1 IX 1939 r. o godz. 4⁴⁵. Niemcy bez wypowiedzenia wojny zaatakowały Polskę z lądu, morza i powietrza. Dowodzona przez gen. Fedora von Bocka Grupa Armii „Północ” otrzymała zadanie uderzenia na Pomorze Gdańskie i do połowy września 1939 r. zajęła stopniowo obszar przedwojennego województwa pomorskiego. W dniu 7 IX 1939 r. oddziały Wehrmachtu wkroczyły do Torunia i rozpoczęła się trwająca 174 dni niemiecka okupacja miasta.

Na mocy dekretu Hitlera o strukturze i administracji terenów wschodnich z dnia 8 X 1939 r. zachodnie oraz północne ziemie państwa polskiego wcielono do Trzeciej Rzeszy. Jedną z jednostek administracyjnych utworzonych na mocy tegoż dekretu był Okręg Rzeszy Prusy Zachodnie (Reichsgau Westpreussen)¹, którego nazwę zmienio-

¹ Reichsgesetzblatt (dalej cyt. RGBI), I 1939, s. 2042–2043, Erläss des Führers und Reichskanzlers über Gliederung und Verwaltung der Ostgebiete. Vom 8. Oktober 1939; por. K. M. Pospieszalski, *Polska pod niemieckim prawem 1939–1945 (Ziemie Zachodnie)*, Poznań 1946, s. 9–11.

no 2 listopada na Okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Reichsgau Danzig-Westpreussen)². W jego skład weszły: Wolne Miasto Gdańsk, większość przedwojennego województwa pomorskiego, sześć powiatów z prowincji wschodniopruskiej i niewielki skrawek województwa warszawskiego. Najwyższą władzę administracyjną w okręgu sprawował namiestnik Rzeszy – Albert Forster³. Wspomniany wyżej dekret Hitlera wszedł w życie z dniem 26 X 1939 r. i wówczas na polskich „ziemiach wcielonych” zniesiona została administracja wojskowa, a władzę przejęła administracja cywilna.

W swoich dalekosiężnych planach przywódcy Trzeciej Rzeszy zakładali całkowite wynarodowienie i germanizację „wyselekcjonowanych” Polaków na inkorporowanych ziemiach polskich, w czym istotną rolę odgrywać miał niemiecki system szkolny, wprowadzony w miejsce zlikwidowanego szkolnictwa polskiego. Na mocy zarządzenia Forstera z 22 IX 1939 r. „o obowiązku szkolnym w Prusach Zachodnich (obszar okupowany)” wszystkie dzieci w wieku od sześciu do czternastu lat zobowiązane zostały do nauki w szkołach powszechnych (Volksschule), w których nauka odbywała się wyłącznie w języku niemieckim⁴. Polskie dzieci i młodzież nie tylko pozbawiono możliwości pobierania nauki w ojczystym języku, ale zamknięto im drogę do kształcenia w szkołach średnich, co miało uniemożliwić powstanie polskiej inteligencji, która w opinii władz niemieckich uchodziła za potencjalnego organizatora walki wyzwolenczej narodu polskiego. Wprawdzie od połowy 1942 r. istniała możliwość uczęszczania do szkół średnich dzieci rodziców wpisanych do III grupy Niemieckiej Listy Narodowościowej (Deutsche Volksliste, DVL), ale faktycznie niewielki procent młodzieży polskiej otrzymał prawo do ukończenia tego typu szkół⁵.

² RGBI, I 1939, s. 2135, Erlas des Führers und Reichskanzlers zur Änderung des Erlasses über Gliederung und Verwaltung der Ostgebiete (2 XI 1939).

³ Szerzej o A. Forsterze m.in.: D. Schenk, *Albert Forster. Gdański namiestnik Hitlera. Zbrodnie hitlerowskie w Gdańsku i Prusach Zachodnich*, Gdańsk 2002.

⁴ *Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers Danzig-Westpreussen*, nr 2 z 25 IX 1939, s. 24–26.

⁵ Szerzej zob. M. Podlaszewski, *Z badań nad szkolnictwem średnim na Pomorzu Gdańskim w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Gdańskie Zeszyty Humanistyczne*, R. 1967, nr 15, s. 275–299.

W systemie szkolnictwa średniego zreformowanym przez narodowych socjalistów w latach 1934–1938 wyróżniano szkoły średnie stopnia niższego (Mittelschulen) i szkoły średnie stopnia wyższego (Oberschulen)⁶. Nauka w Mittelschule trwała 6 lat, a jej absolwenci podejmowali zwykle pracę w charakterze niższych urzędników, w różnych gałęziach gospodarki (handel, rzemiosło, rolnictwo, przemysł). W wybranych szkołach powszechnych dla dzieci, które ukończyły 6 klasę (w wyjątkowych przypadkach 4 klasę), tworzone cztery klasy szkoły średniej niższego stopnia. Ten typ kształcenia, będący nadbudową szkoły powszechnej, określano mianem „Mittelschuleinrichtungen”. Cele kształcenia były takie same jak w Mittelschule. Uczniowie nie mogli jedynie korzystać z fakultatywnych zajęć z języków obcych. W organizacji szkolnictwa średniego rezygnowano generalnie z zasady koedukacji. Tworzono zazwyczaj odrębne szkoły męskie i żeńskie, w których obowiązywały odmienne plany nauczania. Tylko w przypadku, gdy liczba dziewcząt i chłopców była zbyt mała, ażeby zorganizować dla nich oddzielne szkoły, dopuszczano możliwość uruchomienia szkół koedukacyjnych⁷. Szkoły średnie ogólnokształcące typu

⁶ Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. Amtsblatt des Reichsministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung und der Unterrichtsverwaltungen der anderen Länder (dalej cyt. DWEuV): z. 9 z 5 V 1936, s. 210, Vereinheitlichung des höheren Schulwesens (20 IV 1936); z. 7 z 5 IV 1937, s. 155–156, Übergangbestimmungen zur Vereinheitlichung des höheren Schulwesens (20 III 1937); z. 3 z 5 II 1938, s. 46–47, Neuordnung des höheren Schulwesens (29 I 1938); z. 14 z 20 VII 1938, s. 325–327, Neuordnung des mittleren Schulwesens (1 VII 1938); z. 1 z 5 I 1940, s. 10, Vereinheitlichung und Neuordnung des mittleren Schulwesens (15 XII 1939); N. Maaßen, *Die Mittelschulbildung in der völkischen Schulreform*, Halle 1935, passim.

⁷ E. Pax, J. Raffauf, *Bestimmungen über Erziehung und Unterricht in der Mittelschule*, Halle 1940, passim; E. Pax, J. Raffauf, *Die deutsche Mittelschule*, Halle 1940, passim; E. Löffler, *Der Aufbau des deutschen Schulwesens*, [w:] Deutsche Schulerziehung. Jahrbuch des deutschen Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht 1940. Bericht über die Entwicklung der Deutschen Schule 1933–1939, Berlin 1940 (dalej cyt. Deutsche Schulerziehung 1940), s. 71–72; N. Maaßen, *Die Mittelschule*, [w:] Deutsche Schulerziehung 1940, s. 201–216; W. Hehlmann, *Pädagogisches Wörterbuch*, Stuttgart 1941, s. 271–272 (Mittelschule); R. Eilers, *Die nationalsozialistische Schulpolitik. Eine Studie zur Funktion der Erziehung im totalitären Staat*, Köln-Opfaden 1963, s. 58; J. Molenda, *Szkolnictwo w Rejencji Katowickiej w latach oku-*

wyższego przygotowywały młodzież do studiów wyższych. Ze względu na okres nauki dzieliły się one na dwie grupy:

a) 8-letnie zakłady nauczania dla dzieci, które ukończyły cztery klasy szkoły powszechnej, tj.

- Oberschule dla chłopców z klasami o profilu przyrodniczo-matematycznym lub z rozszerzoną nauką języków obcych;
- Oberschule dla dziewcząt z klasami o profilu językowym bądź gospodarstwa domowego;
- gimnazja klasyczne z greką i łaciną, przeznaczone tylko dla chłopców. Otwierano je wyłącznie w większych miastach, w których istniała już Oberschule.

Do tej grupy szkół średnich należało również Gimnazjum Muzyczne założone w 1939 r. we Frankfurcie nad Menem⁸.

b) 6-letnie zakłady nauczania organizowane głównie w małych miasteczkach i na terenach wiejskich. Przyjmowano do nich dzieci, które ukończyły sześć klas szkoły powszechnej, tj.

- Oberschule dla chłopców z klasami o profilu przyrodniczo-matematycznym lub językowym;
- Oberschule dla dziewcząt jedynie z kierunkiem gospodarstwa domowego⁹.
- Specyficznym typem szkół średnich były ośmioletnie Narodowopolityczne Zakłady Wychowawcze (Nationalpolitische Erziehungsanstalten, NPEA potocznie określane jako Napola) oraz sześćioletnie szkoły Adolfa Hitlera (Adolf-Hitler-Schulen, AHS). Realizując w nich nieco zmodyfikowany program szkół średnich typu

pacji hitlerowskiej. Przyczynek do polityki narodowościowej okupanta, Katowice 1976, s. 23–25; E. C. Król, *Polityka oświatowa i naukowa Trzeciej Rzeszy (1933–1945)*, [w:] *Polityka oświatowa i naukowa Trzeciej Rzeszy Niemieckiej w okupowanych krajach Europy. Studium porównawcze*, pod red. M. Walczaka, Warszawa 2000, s. 36.

⁸ DWEuV, z. 7 z 5 IV 1939, s. 206–207, Errichtung des Musischen Gymnasiums in Frankfurt a.M. (27 III 1939); E. Löffler, op.cit., s. 76; W. Hehlmann, op.cit., s. 277 (Musisches Gymnasium); uroczyste otwarcie Gimnazjum Muzycznego we Frankfurcie nad Menem z udziałem ministra oświaty Bernharda Rusta odbyło się 12 VII 1939 r.

⁹ E. Löffler, op.cit., s. 73–77; R. Benze, *Die höhere Schule*, [w:] *Deutsche Schulerziehung 1940*, s. 217–247; W. Hehlmann, op.cit., s. 16–17 (Aufbauschulen), 152–153 (Gymnasium), 177–179 (Höhere Schule), 296–297 (Oberschule); R. Eilers, op.cit., s. 57, 59, 60; J. Molenda, op.cit., s. 25–28; E. C. Król, op.cit., s. 35–36.

Oberschule, kształcono przyszłą kadre kierowniczą państwa narodowosocjalistycznego¹⁰.

Adalbert Boeck, kierownik Wydziału III Wychowania, Nauki, Kultury i Opieki nad Wspólnotą (Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege) w urzędzie namiestnika Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, zarządzeniem z 24 I 1940 r. polecił, ażeby z początkiem roku szkolnego 1940/1941, czyli wiosną 1940 r., szkoły średnie typu Mittelschule zostały zorganizowane we wszystkich miejscowościach okupowanego Pomorza, w których była odpowiednia liczba uczniów niemieckich (około 100) chętnych do podjęcia nauki. Na terenach, gdzie samodzielne szkoły średnie niższego stopnia nie mogły zostać utworzone z powodu braku właściwych warunków, np. lokaliowych, przewidywano możliwość zorganizowania klas Mittelschule w szkołach powszechnych¹¹.

W dniu 7 III 1940 r. radca szkolny w Toruniu Georg Schreck wydał okólnik zaadresowany do „niemieckich ziomków”, w którym poinformował o planach uruchomienia w mieście szkoły średniej niższego stopnia, co miało nastąpić wiosną 1940 r.¹² W połowie marca 1940 r. na łamach toruńskiego dziennika „Thorner Freiheit” ukazało się ogłoszenie o naborze kandydatów do szkoły średniej typu Mittelschule. Podkreślano zarazem, że „do uczęszczania do Mittelschule upoważ-

¹⁰ *Dokumente der Deutschen Politik*, Berlin 1940, t. 5, s. 389, Verfügung des Führers und Reichskanzlers über die Adolf-Hitler-Schulen (15 I 1937); *ibid.*, s. 389–392, Erklärung der Reichsleiter Dr. Ley und Schirach über die Adolf-Hitler-Schulen (17 I 1937); O. Calliebe, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, [w:] Deutsche Schulerziehung 1940, s. 248–257; H. Klauke, *Die Adolf-Hitler-Schulen*, [w:] Deutsche Schulerziehung, Jahrbuch des deutschen Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht 1941/1942, Berlin 1943 (dalej cyt. Deutsche Schulerziehung 1941/1942), s. 68–76; G. Skroblin, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, [w:] Deutsche Schulerziehung 1941/1942, s. 211–218; W. Hehlmann, *op.cit.*, s. 1–2 (Adolf-Hitler-Schulen), s. 280–281 (Nationalpolitische Erziehungsanstalten); R. Eilers, *op.cit.*, s. 41–49; Ch. Schneider, C. Stillke, B. Leineweber, *Das Erbe der Napola. Versuch einer Generationengeschichte des Nationalsozialismus*, Hamburg 1996, *passim*; E. C. Król, *op.cit.*, 68–74.

¹¹ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej cyt. AP Toruń), Akta miasta Torunia 1939–1945 (dalej cyt. AmT 1939–1945), sygn. 683, instrukcja służbowa wydziału III w urzędzie namiestnika dla powiatowych pełnomocników ds. oświaty z 24 I 1940.

¹² *Ibid.*, okólnik radycy szkolnego w Toruniu z 7 III 1940.

nione są tylko dzieci niemieckie”¹³. Kilkanaście dni później Schreck powiadomił okręgowy wydział oświaty o przyjęciu 95 zgłoszeń od rodziców dzieci, które chciały podjąć naukę w Mittelschule, przy czym zaznaczył, że zapisy kandydatów nie zostały jeszcze zakończone¹⁴. Lekcje w toruńskiej szkole średniej niższego stopnia rozpoczęły się 2 IV 1940 r. o godzinie 9⁰⁰. W osobnych klasach uczyli się chłopcy i dziewczęta¹⁵. W dniu 4 V 1940 r. odbyła się uroczysta akademicka z okazji uruchomienia Mittelschule. O godz. 11⁰⁰ w auli budynku przy ul. Piekary 49 (Bäckerstr. 49), odświętnie udekorowanej portretem Hitlera i flagami ze swastyką, zgromadzili się przedstawiciele lokalnych władz administracyjnych, organizacji młodzieżowej Hitler-Jugend oraz rodzice uczniów. Wystąpienia gości przeplatały się z częścią artystyczną przygotowaną przez uczniów szkoły¹⁶. Dyrektorami toruńskiej Mittelschule byli kolejno: Georg Rosenberg, rektor¹⁷ Müller z Berlina oraz rektor Lau. Ze względu na trudności lokalowe spowodowane m.in. zajmowaniem gmachów szkolnych na cele wojskowe, toruńska Mittelschule często zmieniała swoją siedzibę. Mieściła się ona w budynkach przy ul. Wielkie Garbary 9 (Gerberstr. 9), Piekary 49 (Bäckerstr. 49), Pl. św. Katarzyny 8 (Schlageterplatz 8).

Nauka w szkołach średnich typu Mittelschule odbywała się według wytycznych programowych ogłoszonych przez ministerstwo oświaty w 1938 r. Zgodnie z nimi nadrzędnym zadaniem Mittelschule było poszerzenie wiadomości uczniów z zakresu polityki, gospodarki i kultury oraz ugruntowanie wpojonych przez szkołę powszechną zasad wychowawczych, takich jak wierność, posłuszeństwo oraz gotowość do najwyższych poświęceń w imię narodu, Rzeszy i Führera. Podkreślano, że wiedza przekazywana uczniom musi być praktyczna, a wiadomości teoretyczne należało ograniczyć do niezbędnego minimum.

¹³ Thormer Freiheit: nr 64 z 15 III 1940, s. 6; nr 72 z 27 III 1940, s. 6 oraz nr 76 z 1 IV 1940, s. 8.

¹⁴ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 683, pismo radycy szkolnego w Toruniu do wydziału III w urzędzie namiestnika z 23 III 1940.

¹⁵ Thormer Freiheit, nr 76 z 1 IV 1940, s. 8.

¹⁶ Ibid., nr 105 z 6 V 1940, s. 3.

¹⁷ Dyrektor szkoły nosił tytuł „Rektor”, jeżeli szkoła liczyła minimum 8 klas i 7 nauczycieli.

Edukacja w szkole średniej stopnia niższego kończyła się zdaniem tzw. egzaminu końcowego (Abschlußprüfung). W planie nauczania oprócz przedmiotów podstawowych takich jak: biologia, geografia, historia, język niemiecki, muzyka, przyroda, rachunki i geometria, wychowanie fizyczne, uwzględnione zostały również przedmioty praktyczne, tj. ogrodnictwo, prace ręczne, prace z zakresu gospodarstwa domowego (w szkołach dla dziewcząt), stenografia, pisanie na maszynie. Od pierwszej klasy obowiązkowym przedmiotem dla wszystkich uczniów był język angielski. Od trzeciego roku nauki wprowadzono nieobowiązkowy drugi język obcy, np. francuski. Nieobowiązkowe były również lekcje religii. Nałożone na Mittelschule zadania indoktrynacyjne realizowano w pierwszej kolejności za pośrednictwem przedmiotów humanistycznych (historia, język niemiecki) i przyrodniczych (biologia, geografia, przyroda). Nauczyciel języka niemieckiego wskazywał na kulturotwórczą rolę języka w dziejach państwa i narodu niemieckiego, uświadamiał uczniom konieczność jego pielęgnowania. Analizowane na lekcjach języka niemieckiego teksty literackie dobierano pod kątem ich przydatności do celów indoktrynacyjnych. Przede wszystkim miały one upowszechniać odgórnie ustalony kanon haseł propagandowych i ideowo-wychowawczych oraz uzasadniać teorie głoszone przez narodowych socjalistów. Podobną funkcję spełniały lekcje historii. Nauczyciel historii umacniał w uczniach dumę z osiągnięć narodu niemieckiego oraz wiarę w niezniszczalną siłę i zwycięstwo Trzeciej Rzeszy. W związku z tym omawiał wyłącznie takie wydarzenia, które świadczyły o wielkości i heroicznej przeszłości Niemiec. Lekcje biologii miały pogłębiać wiedzę uczniów z zakresu genealogii oraz teorii dziedziczności i rasy. Nadzrędnym celem było udowodnienie wyższości rasy germańskiej, należącej do „szlachetnej” rasy nordyckiej, oraz wskazanie na konieczność pielęgnowania jej czystości. Na lekcjach przyrody uczniowie poznawali podstawowe prawa chemiczne i fizyczne rządzące zjawiskami przyrody, analizowali ich znaczenie dla techniki, gospodarki i przemysłu. Pierwszoplanowym zadaniem nauczyciela geografii było uzasadnienie prawa narodu niemieckiego do ekspansji terytorialnej. Postulowano się przy tym hasłami o kulturotwórczej misji i wyższości rasy germańskiej. Zajęcia prak-

tyczne miały nie tylko nauczyć młodzież konkretnych umiejętności, ale spełniały również ważne zadania wychowawcze. Nauczyciele uświadamiali uczniom przyszłe obowiązki wobec państwa, które zasadniczo sprowadzały się do rzetelnej i ofiarnej pracy na rzecz umacniania potęgi Trzeciej Rzeszy. Dziewczęta, przygotowywane do roli matki i gospodyni, uczyły się podstawowych prac z zakresu gospodarstwa domowego. Wpajano im troskę o rodzinę i dbałość o zachowanie czystości rasowej narodu niemieckiego¹⁸.

Według stanu na dzień 30 VI 1941 r. w toruńskiej Mittelschule, w ośmiu klasach uczyło się 216 uczniów, w tym 115 chłopców i 101 dziewcząt. Grono pedagogiczne liczyło 11 osób¹⁹.

Z początkiem roku szkolnego 1941/1942 nastąpiła zmiana w organizacji szkolnictwa średniego. Minister Rzeszy do Spraw Nauki, Wychowania i Oświaty Bernhard Rust, powołując się na decyzję Hitlera z listopada 1940 r., wydał 28 IV 1941 r. zarządzenie o wprowadzeniu z początkiem roku szkolnego 1941/1942 na terenie ziem wcielonych z Rzeszy nowej formy szkolnictwa, tzw. szkół głównych (Hauptschule), które miały zastąpić szkoły średnie niższego stopnia. Wzorzec stanowiły identyczne placówki, które dotąd funkcjonowały jedynie na terenie Austrii²⁰. Dwa lata później 31 III 1943 r. rada ministrów przyjęła tymczasową ustawę o stopniowym organizowaniu „Hauptschule”

¹⁸ DWEuV: z. 14 z 20 VII 1938, s. 325–327, Neuordnung des mittleren Schulwesens (1 VII 1938); z. 1 z 5 I 1940, s. 10, Vereinheitlichung und Neuordnung des mittleren Schulwesens (15 XII 1939); EUKuG, nr 4 z 15 III 1940, s. 49–50, Studentafeln für die Volksschulen (15 III 1940); E. Pax, J. Raffauf, *Bestimmungen über...*, passim; E. Pax, J. Raffauf, *Die deutsche...*, passim; N. Maaßen, *Die Mittelschule...*, s. 201–214; W. Hehlmann, op.cit., s. 271–272 (Mittelschule); Thorner Freiheit, nr 60 z 11 III 1940, s. 4; J. Molenda, op.cit., s. 119–120.

¹⁹ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 610.

²⁰ EUKuG, nr 8 z 15 V 1941, s. 57–59, Einführung der Hauptschule (28 IV 1941); G. Matthäus, *Die Hauptschule und ihr nationalsozialistischer Auftrag*, Reichenberg 1941, passim; Thorner Freiheit, nr 111 z 13 V 1941, s. 3 oraz nr 129 z 4 VI 1941, s. 3; J. Mayer, *Die Hauptschule*, [w:] *Deutsche Schulerziehung 1941/1942*, s. 184–189; por. M. Walczak, *Polityka oświatowa i naukowa w zaanektowanej Austrii (1938–1945)*, [w:] *Polityka oświatowa i naukowa Trzeciej Rzeszy Niemieckiej w okupowanych krajach Europy*, pod red. M. Walczaka, Warszawa 2000, s. 91–199.

na terenie całej Rzeszy²¹. Po wprowadzeniu szkoły głównej pozostawiono tymczasowo jako jej nadbudowę dwie ostatnie klasy (5 i 6) Mittelschule. Klasy 1–4 Mittelschule zostały przekształcone w klasy szkoły głównej. Warunkiem uruchamiania nowego typu szkół była odpowiednia liczba kandydatów, tj. przynajmniej 40. W październiku 1941 r. Ministerstwo Rzeszy do Spraw Nauki, Wychowania i Oświaty zmodyfikowało dla Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie wytyczne dotyczące tworzenia szkół głównych. Uwzględniając „aktualny stan ziemczenia okręgu” zezwolono na ich zakładanie nawet wtedy, gdyby liczba chętnych do podjęcia nauki była mniejsza niż 40. Powstać miały również klasy zbiorcze dla kilku gmin²². Mniej zamożne gminy mogły ubiegać się o zapomogi pieniężne z ministerstwa oświaty na zorganizowanie szkół głównych²³. W lipcu 1941 r. władze szkolne rejencji bydgoskiej nakazały z początkiem roku szkolnego 1941/1942 uruchomić szkoły główne w: Bukowcu, Bydgoszczy, Chełmnie, Chełmży, Jezewie, Kamieniu Pomorskim, Koronowie, Mroczy, Nakle, Nowem, Sępólnie, Solcu Kujawskim, Świeciu nad Wisłą, Toruniu, Tucholi, Unistawiu, Wałdowie, Więcborku i Wyrzysku²⁴.

Warunki przyjęć do szkół głównych określało zarządzenie ministra oświaty z 3 VII 1941 r. Do 4-letniej Hauptschule przyjmowano najzdolniejszych uczniów, którzy ukończyli 4 klasy szkoły powszechnej. Kandydatów typowali dyrektorzy szkół, biorąc pod uwagę następujące elementy: zachowanie, stan zdrowia oraz wyniki w nauce²⁵. Nabór kandydatów do Hauptschule w Toruniu zakończył się w połowie lipca 1941 r., a przyjętych zostało 65 osób. Lekcje w toruńskiej szkole głównej rozpoczęły się 8 IX 1941 r.²⁶ Według stanu na dzień 14 IX

²¹ EUKuG, nr 5 z 15 V 1943, s. 42–43, Verordnung zur vorläufigen Regelung der Errichtung und Unterhaltung der Hauptschulen (31 III 1943).

²² AP Toruń, AmT 1939-1945, sygn. 684, pismo ministra oświaty do prezydentów rejencji w Bydgoszczy, Gdańsku i Kwidzynie z 11 X 1941.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid., pismo prezydenta rejencji bydgoskiej do landratów i nadburmistrzów z 3 VII 1941; Deutsche Rundschau, nr 176 z 29 VII 1941, s. 8 oraz nr 185 z 8 VIII 1941, s. 6; Thormer Freiheit, nr 166 z 17 VII 1941, s. 3; M. Podlaszewski, op.cit., s. 287.

²⁵ DWEuV, z. 14 z 20 VII 1941, s. 271, Schülersauslese für die Hauptschulen (3 VII 1941); Thormer Freiheit, nr 123 z 27 V 1943, s. 3.

²⁶ Thormer Freiheit, nr 166 z 17 VII 1941, s. 3.

1941 r. funkcjonowało w niej osiem klas od 1 do 4 z liczbą 251 uczniów, w tym 142 chłopców i 109 dziewcząt. Natomiast klasy 5 i 6 Mittelschule liczyły 37 uczniów, w tym 23 chłopców i 14 dziewcząt. W skład grona nauczycielskiego wchodziło 12 osób²⁷.

W październiku 1941 r. prezydent rejencji bydgoskiej przekazał władzom miasta Torunia dotację w wysokości 15 tys. RM na potrzeby uruchomionej Hauptschule. Pomoc finansowa w pierwszej kolejności miała pokryć wykonanie niezbędnych prac budowlanych, m.in. przygotowanie pomieszczeń szkolnych, mieszkań służbowych dla nauczycieli, internatu. Część pieniędzy przeznaczono na zakup pomocy dydaktycznych²⁸. Przyznane środki były jednak nieproporcjonalne do potrzeb. W lutym 1942 r. w piśmie skierowanym do prezydenta rejencji bydgoskiej dyrektor toruńskiej szkoły głównej skarżył się, że „różnorodne czynniki hamują rozwój Hauptschule”. Zaliczył do nich: brak odpowiedniej liczby nauczycieli przygotowanych do pracy w szkołach głównych, trudności lokalowe, niedostateczne wyposażenie szkoły w meble i pomoce dydaktyczne²⁹.

Wytyczne programowe dla Hauptschule ministerstwo oświaty ogłosiło w 1942 r., a weszły w życie od roku szkolnego 1942/1943. Do tego czasu w szkołach głównych na terenie ziem wcielonych realizowano program nauczania obowiązujący w Mittelschule. Ażeby zapobiec trudnościom natury organizacyjnej minister oświaty ustalił, iż na ziemiach wcielonych opracowany dla Hauptschule program nauczania będzie obowiązywał w klasach I–II. W klasach starszych nauczanie należało kontynuować w oparciu o wytyczne dla Mittelschule. Zadaniem szkoły głównej było ukierunkowanie oraz przygotowanie młodzieży do dalszej edukacji w zawodach praktycznych w rolnictwie, handlu, rzemiośle, przemyśle i administracji, stosownie do aktualnych potrzeb gospodarki. W przeciwieństwie do Mittelschule, nauka w Hauptschule była bezpłatna, co umożliwiała kształcenie większej liczby

²⁷ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 610.

²⁸ Ibid., sygn. 684, pismo prezydenta rejencji bydgoskiej do nadburmistrza Torunia z 10 X 1941.

²⁹ Ibid., pismo kierownika szkoły głównej w Toruniu do prezydenta rejencji bydgoskiej z 5 II 1942.

młodzieży. Rozkład zajęć w Hauptschule obejmował następujące przedmioty: biologia, geografia, historia, język niemiecki, język obcy, majsterkowanie (w szkołach dla chłopców), muzyka, przyroda, rachunki i geometria, robótki ręczne (w szkołach dla dziewcząt), rysunki, stenografia, wychowanie fizyczne, zajęcia z zakresu gospodarstwa domowego (w szkołach dla dziewcząt)³⁰.

Szkoły średnie stopnia wyższego w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie w pierwszej kolejności uruchamiane były na bazie niemieckich szkół średnich działających w okresie międzywojennym na obszarze Wolnego Miasta Gdańska, w powiatach wschodniopruskich przyłączonych do okręgu oraz na terenie polskiego Pomorza. Jedną z takich szkół działała od 1927 r. w Toruniu. Było to państwowe gimnazjum im. Mikołaja Kopernika z niemieckim językiem nauczania z siedzibą w budynku przy ul. Piekary 49, w dawnych pomieszczeniach klasztornych. Dnia 25 IX 1939 r. zainaugurowano tam otwarcie koedukacyjnej szkoły średniej stopnia wyższego im. Mikołaja Kopernika (Coppernicus-Oberschule). Podkreślano zarazem, że szkoła ta nie ma nic wspólnego z dawnym polskim gimnazjum o tej samej nazwie³¹. Co więcej, propaganda niemiecka rozpowszechniała informację, że działające w Toruniu w okresie międzywojennym gimnazjum niemieckie było prześladowane, ponieważ „Polacy wszelkimi możliwymi

³⁰ DWEuV, z. 8 z 20 IV 1942, s. 127–130, Bestimmungen über Erziehung und Unterricht in der Hauptschule (9 III 1942); EUKuG, nr 15 z 1 XI 1941, s. 124–125, Stundentafel für Hauptschulen (13 IX 1941); E. Pax, F. Zehler, Th. Keil, J. Raffauf, *Die Deutsche Hauptschule. Sammlung der Bestimmungen über die Hauptschule. Heft 1: Bestimmungen über Erziehung und Unterricht in der Hauptschule – Allgemeine schulorganisatorische und schulfachliche Anordnungen*, Halle 1942, passim; G. Matthäus, op.cit., passim; J. Mayer, op.cit., s. 185–187; K. Konetschny, *Hauptschule und deutsche Gemeinschaftsschule*, [w:] *Der Deutsche Erzieher*. Reichszeitung des NSLB, z. 11/1941, s. 327–329; T. Keil, *Die großdeutsche Hauptschule*, [w:] *Der Deutsche Erzieher*. Reichszeitung des NSLB, z. 3/1941, s. 68–70; M. Kretschmer, *Über die Unterrichtstechnik der Hauptschule*, [w:] *Der Deutsche Erzieher*. Reichszeitung des NSLB, z. 11/12/1943, s. 199–203; Thomer Freiheit, nr 104 z 5 V 1942, s. 3; w praktyce wytyczne programowe dla Hauptschule niewiele różniły się od wytycznych dla Mittelschule.

³¹ *Der Danziger Vorposten*, nr 222 z 22 IX 1939, s. 6; Thomer Freiheit, nr 64 z 15 III 1940, s. 4; K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Krótko historia gimnazjum toruńskiego 1568–1968*, Toruń 1968, s. 155.

sposobami próbowali odebrać szkole niemiecki charakter. Plan nauczania był polski, największe znaczenie przywiązywano do polskich przedmiotów światopoglądowych, uczniów dręczono polską historią i literaturą [...]. Niemieccy uczniowie dojeżdżający koleją byli aresztowani, jeśli w pociągu rozmawiali po niemiecku. Uczennice trafiały do więzienia, gdy padło podejrzenie o przynależność do BDM [Bund Deutscher Mädel, Związek Niemieckich Dziewcząt – przyp. S.G.]. W końcu strona polska postanowiła rozbić niemiecką szkołę. Egzaminny wstępny – pomimo protestów niemieckich nauczycieli – tak przygotowano, że zdawali je nieliczni. Antyniemieckie organizacje działające w mieście nieustannie domagały się zamknięcia niemieckiej szkoły. To było tak straszne, że błędnie przy tym toruński krwawy wyrok z 1724 r. Nastąpiły prześladowania wszystkich Niemców. Tysiące zamknięto w więzieniach i obozach koncentracyjnych, bito i bestialsko mordowano. Również nauczyciele i uczniowie szkoły doświadczyli tego terroru”³².

Stanowisko dyrektora Copernicus-Oberschule objął dr Ernst Müller, a od 1 I 1940 r. zastąpił go dr Phillipp Rudolf, który w latach 1922–1925 był kierownikiem niemieckiej szkoły powszechnej w Solcu Kujawskim, a następnie nauczycielem Albrecht-Dürer-Oberschule w Bydgoszczy³³.

W końcu listopada 1939 r. prezydent rejencji bydgoskiej dr Günther Palten zwrócił się do namiestnika Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie z prośbą, ażeby na potrzeby uruchomionej Oberschule przekazać budynek przy Zaułku Prosowym 1 (Hohestr. 1), w którym do 1939 r. funkcjonowało polskie gimnazjum humanistyczne. Wskazywał przy tym, że dotychczasowa lokalizacja gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w gmachu przy ul. Piekary była przejawem szykanowania niemieckich szkół mniejszościowych przez władze polskie. Świadczył o tym zły stan budowlany szkoły, niewystarczająca liczba i wielkość sal do nauczania, brak sanitariatów. Budynek szkolny przy Zaułku Prosowym był wówczas zajęty przez 22 Batalion Policji. W związku

³² Thorner Freiheit, nr 85 z 10 IV 1941, s. 3.

³³ Ibid., nr 237 z 8 X 1941, s. 3; K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, op.cit., s. 155.

z tym Palten poprosił namiestnika, ażeby podjął działania w kierunku zwolnienia budynku na potrzeby szkolne³⁴. Rokowania prowadzone w tej sprawie z komendantem majorem Binge zakończyły się sukcesem i wiosną 1940 r. siedziba szkoły średniej stopnia wyższego została przeniesiona do budynku przy Zaułku Prosowym³⁵. W lipcu 1940 r. prezydent rejencji bydgoskiej przekazał nadburmistrzowi Torunia dotację w wysokości 20 tys. RM z przeznaczeniem na remont i modernizację budynku Copernicus-Oberschule. Przeprowadzone zostały wówczas gruntowne prace dekarские, malarskie, stolarskie, ślusarskie, rozbudowano aulę, zreperowano instalację elektryczną oraz kotłownię³⁶.

W grudniu 1940 r. na skutek coraz liczniejszego napływu młodzieży niemieckiej prezydent rejencji bydgoskiej, powołując się na rozmowę z namiestnikiem Forsterem, polecił nadburmistrzowi Torunia przygotowanie budynku, w którym wiosną 1941 r. mogłaby zostać uruchomiona odrębna Oberschule dla dziewcząt. Sugerował również wydzielenie na jej potrzeby pomieszczenia w gmachu przy ul. Wielkie Garbary 9 (Gerbergasse 9)³⁷. Taka lokalizacja nie była jednak możliwa, gdyż w budynku wskazanym przez prezydenta rejencji działały już dwie szkoły powszechne³⁸. Trudności natury organizacyjnej sprawiły, że Oberschule dla dziewcząt została uruchomiona dopiero w dniu 16 IX 1941 r. Nie zdołano wygospodarować na jej siedzibę samodzielnego budynku i w związku z tym umieszczono ją w gmachu Copernicus-Oberschule. W zorganizowanej w auli Copernicus-Oberschule uroczystości otwarcia szkoły średniej stopnia wyższego dla dziewcząt uczestniczyli przedstawiciele lokalnych władz administracyjnych, oświatowych, partyjnych i wojskowych. Nadano jej imię Piotra Jaenischena, rektora gimnazjum toruńskiego w latach 1706–1738

³⁴ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 696, pismo prezydenta rejencji bydgoskiej do namiestnika z 24 XI 1939.

³⁵ Ibid., sygn. 638.

³⁶ Ibid., sygn. 699.

³⁷ Ibid., sygn. 696, pismo prezydenta rejencji bydgoskiej do nadburmistrza Torunia z 23 XII 1940; zob. również: Thorner Freiheit, nr 192 z 16/17 VIII 1941, s. 3.

³⁸ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 696, pismo nadburmistrza Torunia do prezydenta rejencji bydgoskiej z 22 I 1941.

(Peter-Jaenischen-Oberschule). Dyrektorem został Friedrich Happel³⁹. Według stanu na dzień 15 X 1941 r. w Peter-Jaenischen-Oberschule naukę pobierało 207 uczennic, a zatrudnionych było 9 nauczycieli⁴⁰. W lutym 1944 r. szkoła liczyła już około 350 uczennic i pomieszczenia przekazane na jej użytek w budynku Copernicus-Oberschule przestały wystarczać. Dyrektor Happel zwrócił się wówczas do nadburmistrza Torunia z prośbą, ażeby na potrzeby Peter-Jaenischen-Oberschule zbudować prowizoryczny barak, w którym mogłaby odbywać się część lekcji. Ze względu na rozwój sytuacji wojennej plany te nie zostały zrealizowane⁴¹.

O przyjęcie do Oberschule mogli starać się uczniowie, którzy z dobrymi wynikami ukończyli 4 (w wyjątkowych przypadkach 3) klasę szkoły powszechnej i nie budzili żadnych zastrzeżeń pod względem charakteru. Przy zgłaszaniu kandydatów do szkoły średniej stopnia wyższego rodzice bądź opiekunowie musieli przedłożyć następujące dokumenty: metrykę urodzenia dziecka, świadectwo szczepień dziecka oraz pisemną opinię o kandydacie, wystawioną przez dyrektora szkoły powszechnej⁴². Do Oberschule przyjmowano tych uczniów, którzy z najlepszymi wynikami zdali egzamin wstępny, składający się z części pisemnej, ustnej oraz testu sprawnościowego⁴³. Według wskazówek opublikowanych na łamach toruńskiego dziennika „Thorner Freiheit”, chętni do podjęcia nauki w Oberschule musieli wykazać się wiedzą i umiejętnościami z zakresu:

– krajoznawstwa (Heimatkunde): znajomość najważniejszych pojęć geograficznych, najpopularniejszych roślin i zwierząt; umiejętność posługiwania się mapą;

³⁹ Thorner Freiheit: nr 214 z 11 IX 1941, s. 3; nr 218 z 16 IX 1941, s. 3; nr 219 z 17 IX 1941, s. 3; K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, op.cit., s. 155; M. Podlaszewski, op.cit., s. 281.

⁴⁰ *Wegweiser durch das höhere Schulwesen des Deutschen Reiches*, Berlin 1943, s. 88–89.

⁴¹ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 698.

⁴² Thorner Freiheit, nr 158 z 8 VII 1941, s. 5.

⁴³ EUKuG, nr 8 z 15 V 1941, s. 59–60, Übergang von der Grundschule zur höheren Schule (30 IV 1941); nr 9 z 1 VI 1941, s. 69–71, Aufnahme in die 1. Klasse der höheren Schulen (31 V 1941); Thorner Freiheit: nr 145 z 23 VI 1942, s. 3; nr 119 z 22 V 1944, s. 3; nr 163 z 13 VII 1944, s. 4.

– języka niemieckiego: umiejętność sporządzenia krótkiej notatki, bez błędów ortograficznych; znajomość pisma łacińskiego i gotyckiego; czytanie na głos ze zrozumieniem; wyrecytowanie dowolnego wiersza ze szczególnym zwróceniem uwagi na poprawną wymowę; budowa zdań prostych (podmiot, orzeczenie) i znajomość najważniejszych części mowy (rzeczownik, czasownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek); czas teraźniejszy, przeszły i przyszły, tryb oznajmujący strony czynnej czasownika;

– rachunków: wzrokowe szacowanie zaprezentowanych długości; znajomość banknotów, monet oraz najważniejszych miar powierzchni i wagi; rozwiązywanie prostych zadań tekstowych; znajomość tabliczki mnożenia; umiejętność liczenia w pamięci i pisemnie (mnożenie, dzielenie, dodawanie, odejmowanie) w zakresie liczbowym do miliona.

Test sprawnościowy obejmował: bieg na dystansie 60 metrów, bieg z przeszkodami, wspinanie się po linie do wysokości 3 metrów oraz gry zespołowe⁴⁴.

Nauczanie w szkołach średnich stopnia wyższego odbywało się według wytycznych programowych opublikowanych przez ministerstwo oświaty w 1938 r.⁴⁵ Podkreślono w nich, że światopogląd narodowosocjalistyczny stanowi nie tyle przedmiot, ile fundament kształcenia. Uczniowie Oberschule, którzy w przyszłości mieli piastować wysokie urzędy w administracji państwowej, musieli poznać założenia ideologiczne narodowego socjalizmu w szerszym zakresie aniżeli uczniowie pozostałych typów szkół. Rozkłady zajęć dla poszczególnych klas obejmowały następujące przedmioty: biologia, chemia, fizyka, geografia, historia, język angielski, język niemiecki, łacina (w szkołach męskich od 3 roku nauki), matematyka, muzyka, religia, wychowanie fizyczne, zajęcia poświęcone sztuce, zajęcia z zakresu gospodarstwa domowego (w szkołach żeńskich)⁴⁶.

⁴⁴ Thorer Freiheit, nr 156 z 5/6 VII 1941, s. 3.

⁴⁵ DWEuV, z. 3 z 5 II 1938, s. 46–57, Neuordnung des höheren Schulwesens; *Erziehung und Unterricht in der Höheren Schule*, Berlin 1938, passim.

⁴⁶ DWEuV: z. 3 z 5 II 1938, s. 54–56, Neuordnung des höheren...; z. 7 z 5 IV 1940, s. 212–213, Die Organisation des Unterrichts an den Höheren Schulen im Kriege (20 III 1940); *Erziehung und Unterricht in der Höheren...*, passim; R. Benze, op.cit., s. 232–235; W. Hehlmann, op.cit., s. 177–179 (Höhere Schulen).

Pierwszoplanowe miejsce w doborze treści kształcenia zajmowały zagadnienia dziedziczności i rasy. Absolwent Oberschule nie tylko miał znać teorię z tego zakresu, lecz przede wszystkim musiał być głęboko przekonany o jej słuszności i znaczeniu dla losów narodu niemieckiego. Nadrzędne miejsce w realizacji tego zadania spełniały lekcje biologii. Punktem wyjścia do nauczania biologii była pseudonaukowa doktryna rasizmu, przez pryzmat której omawiano takie zagadnienia jak np.: powstanie, rodzaje i charakterystyczne cechy ras ludzkich ze szczególnym uwzględnieniem rasy nordyckiej, następstwa mieszania ras, kwestia żydowska, zagadnienia demograficzne, zapobieganie chorobom genetycznym. Funkcję drogowskazu politycznego pełniły przede wszystkim lekcje geografii i historii. Wiedza przekazywana uczniom na lekcjach geografii sprowadzała się głównie do zagadnień geopolitycznych, za pośrednictwem których uzasadniano przestrzenne przeobrażenia Trzeciej Rzeszy. Uczniom wpajano przekonanie, że warunki geograficzne determinują konieczność niemieckiej ekspansji terytorialnej i rozprzestrzeniania się rasy nordyckiej w Europie. Co więcej, podbój nowych ziem uznano za tzw. życiową konieczność narodu niemieckiego, który rzekomo tylko w ten sposób mógł zachować swoją egzystencję. Mocno upolitycznione były również lekcje historii. Wartość wydarzeń historycznych mierzono skutecznością ich oddziaływania na świadomość i uczucia uczniów. W nauczaniu historii uwzględniano wyłącznie te wydarzenia, które wzbudzały dumę z przynależności do narodu niemieckiego, krzewiły tradycje wojskowe i mobilizowały do czynu. Mitologizowane fakty i postacie historyczne miały dostarczać argumentów uzasadniających narodowosocjalistyczny „przełom”, w którym powinien uczestniczyć cały naród⁴⁷.

Edukacja w Oberschule kończyła się egzaminem dojrzałości i uzyskaniem świadectwa maturalnego, które uprawniało do podjęcia studiów wyższych. Począwszy od 1942 r. egzamin dojrzałości odbywał się w trybie uproszczonym, tj. zniesiony został egzamin pisemny,

⁴⁷ R. Benze, op.cit., s. 220–224; K.I. Flessau, *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, München 1977, s. 66–94.

a abiturienti zdawali egzamin ustny oraz egzamin z wychowania fizycznego⁴⁸.

Nauka w szkołach średnich typu Mittelschule i Oberschule była odpłatna. Wysokość czesnego w Mittelschule wynosiła 5 RM miesięcznie, a w Oberschule 10 RM miesięcznie⁴⁹. Uczniom z rodzin wielodzietnych (minimum czwórka dzieci), które znajdowały się w trudnej sytuacji materialnej, przysługiwały jednorazowe bądź okresowe stypendia (Ausbildungsbeihilfen). Przeznaczano je na zakup niezbędnych pomocy dydaktycznych (Beihilfe für die Lernmittelkosten), pokrycie opłat szkolnych, m.in. czesnego (Beihilfe für das Schulgeld), kosztów dojazdu do szkoły (Beihilfe für die Fahrtkosten) lub kosztów utrzymania w internacie szkolnym (Beihilfe für die Lebenshaltungskosten). Również uczniowie szczególnie uzdolnieni i osiągający bardzo dobre wyniki w nauce mogli zostać zwolnieni częściowo bądź całkowicie z opłaty czesnego⁵⁰. W połowie 1943 r. uczniowie szkół średnich, którzy pełnili pomocniczą służbę wojskową w lotnictwie czy marynarce (Luftwaffen-, Marinenhelfer), zostali zwolnieni z opłaty czesnego. Gminy, na których spoczywał obowiązek utrzymania szkół średnich i których dochody zostały tym samym uszczuplone, otrzymały ze środków państwowych stosowne wyrównanie⁵¹. W marcu i kwietniu

⁴⁸ Zob. EUKuG: nr 15 z 1 XI 1941, s. 123–124, Reifeprüfung Ostern 1942 (9 X 1941); nr 6 z 15 VI 1943, s. 55–56, Reifeprüfung in Leibeseziehung im Schuljahr 1943/1944 (26 V 1943).

⁴⁹ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 683, pismo rady szkolnego w Toruniu do dyrektora Mittelschule z 19 IV 1940; *ibid.*, sygn. 689, 690; EUKuG, nr 6 z 15 IV 1940, s. 68–69, Schulgelderhebung an den Mittelschulen im befreiten Gebiet des Reichsgaues Danzig-Westpreussen (12 IV 1940) oraz nr 12 z 15 VIII 1940, s. 122, Schulgeld an den öffentlichen Mittelschulen; W. Hehlmann, *op.cit.*, s. 370–371 (Schulgeld).

⁵⁰ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 580, 599, 600; EUKuG, nr 14 z 1 X 1940, s. 134, Ausbildungsbeihilfen (6 IX 1940) oraz nr 15 z 15 X 1940, s. 139–142, Freistellen und Ausbildungsbeihilfen für Kinder aus kinderreichen Familien (29 III 1938); W. Hehlmann, *op.cit.*, s. 108 (Förderung), s. 216 (Kinderreiche Familien); Thorer Freiheit, nr 213 z 10 IX 1942, s. 4 oraz nr 265 z 10 XI 1942, s. 5.

⁵¹ AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 695; DWEuV, z. 9 z 5 V 1943, s. 132, Fortfall des Schulgeldes für die als Luftwaffen- und Marinehelfer eingesetzten Schüler der Höheren und Mittleren Schulen (21 IV 1943); Thorer Freiheit, nr 36 z 12 II 1943, s. 3; R. Schörken, *Luftwaffenhelfer und Drittes Reich. Die Entstehung eines politischen Bewusstseins*, Stuttgart 1984, *passim*.

1944 r. w związku z pełnieniem pomocniczej służby wojskowej w lotnictwie z opłaty czesnego zwolnionych zostało 49 uczniów toruńskiej Copernicus-Oberschule⁵².

Toruńskie szkoły średnie stopnia wyższego dwukrotnie w czasie okupacji wizytował przedstawiciel ministerstwa oświaty, radca Fleischmann. Po raz pierwszy, w dniu 14 XI 1940 r., odwiedził on Copernicus-Oberschule. W czternastu klasach, oddzielnych dla chłopców i dziewcząt, naukę pobierało wówczas 151 uczennic i 219 uczniów. W szkole zatrudnionych było 19 nauczycieli. Radca ministerialny pozytywnie ocenił gruntowny remont przeprowadzony w budynku szkolnym latem 1940 r. Do mankamentów zaliczył zbyt mały dziedziniec szkolny i brak sali gimnastycznej⁵³. W dniu 25 X 1943 r. Fleischmann po raz kolejny przybył z wizytą do Torunia. Przeprowadzając inspekcję w Copernicus-Oberschule oraz Peter-Jaenischen-Oberschule zwrócił uwagę na brak odpowiedniej liczby nauczycieli, co uniemożliwiało pełną realizację programów nauczania. Negatywnie ocenił umiejętności pedagogiczne dyrektora Peter-Jaenischen-Oberschule i stwierdził, że „nie sprawia on dobrego wrażenia”⁵⁴.

Od jesieni 1939 r. młodzież polska pozbawiona została możliwości pobierania nauki w szkołach średnich, które dostępne były wyłącznie dla młodzieży narodowości niemieckiej. Zasadniczym celem niemieckich szkół średnich ogólnokształcących była indoktrynacja narodowo-socjalistycznego światopoglądu oraz kształtowanie charakteru dorastającej młodzieży, która miała włączyć się do realizacji zadań dyktowanych przez państwo.

⁵² AP Toruń, AmT 1939–1945, sygn. 695, pisma dyrektora Copernicus-Oberschule do nadburmistrza Torunia z 2 III 1944 oraz 15 III 1944.

⁵³ Bundesarchiv Berlin (dalej cyt. BA-Berlin), R 4901/5024, sprawozdanie radcy ministerialnego Fleischmanna z podróży służbowej w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie w terminie 4–30 XI 1940 r.; Thorner Freiheit, nr 270 z 15 XI 1940, s. 3.

⁵⁴ BA-Berlin, R 4901/5024, sprawozdanie radcy ministerialnego Fleischmanna z podróży służbowej w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie w terminie 13–30 X 1943 r.

German secondary education in Toruń 1939–1945

In the German secondary education reformed in the years 1934–1938 there existed six-year secondary schools of a lower level (Mittelschulen), and six-year or eight-year secondary schools of a higher level (Oberschulen). In the organization of secondary education there were created separate schools for boy and girls.

The regulation of 24 January 1940 said that from the beginning of the school year 1940/1941, that is in spring 1940, Mittelschule should be set up in the towns of Pomerania where there was a given number of German pupils. G. Schreck issued a paper addressed to „German inhabitants”, in which he informed about plans to establish a secondary school of a lower level in Toruń for German children. Classes in the school started on 2 April 1940. The Toruń Mittelschule was at first situated at 9 Wielkie Garbary Street (Gerberstr. 9), later at 49 Piekary Street (Backerstr. 49). Finally it was located at 8 Pl. Św. Katarzyny (Schlageterplatz 8). Indoctrination activities were carried out through humanistic and science subjects.

The regulation of 28 April 1941 introduced a new type of school- Hauptschule – the so-called „main schools”. They were to replace secondary schools of a lower level. The model for them were identical schools which so far had been set up only in Austria. Only the most gifted students were admitted to a four-year Hauptschule after finishing 4 years of primary school. Classes in the Torun main school started on 8 September 1941.

Secondary schools of a higher level in the Reich District of Gdansk- Western Prussia were set up on the basis of German secondary schools working there in the period between the two world wars. One of such schools existed from 1927 in Toruń. It was a state pre-secondary school of Nicholas Copernicus, where the subjects were taught in German. It was located at 49 Piekary Street. In the spring of 1940 the school was moved to the building in Zaułek Prosowy. Oberschule for girls started on 16 September 1941. Graduates of the school were to hold important administrative offices. The issues of inheritance and race were of key significance in creating curricula. The most important role in this area belonged to biology classes. Education in Oberschule resulted in the final secondary examination.

Das deutsche allgemeinbildende höhere Schulwesen in Thorn in den Jahren 1939–1945

Im System des deutschen höheren Schulwesens, das in den Jahren 1934–1938 reformiert wurde, wurden sechsjährige Mittelschulen und sechs- oder achtjährige Oberschulen unterschieden. Bei der Organisation des höheren Schulwesens schuf man für gewöhnlich getrennte Mädchen- und Knabenschulen.

Durch einen Erlass vom 24. Januar 1940 wurde angeordnet, dass mit Beginn des Schuljahrs 1940/41, d.h. im Frühjahr 1940, an den Orten in Pommern, an denen es eine entsprechende Zahl deutscher Schüler gab, höhere Schulen vom Typ „Mittelschule“ gegründet werden sollten. Am 7. März 1940 gab der Schulrat in Thorn, G. Schreck, ein Rundschreiben an die „deutschen Landsleute“ heraus, in dem er über die Pläne der Errichtung einer Mittelschule für deutsche Kinder in der Stadt informierte. Der Unterricht in der Thorner Schule begann am 2. April 1940. Die Thorner Mittelschule befand sich anfangs in der Gerberstr. 8 (ul. Wielkie Garbary 9), später in der Bäckerstr. 49 (ul. Piekary 49) und schließlich am Schlageterplatz 8 (Pl. św. Katarzyny 8). Die propagandistischen Ziele wurden in erster Linie über die humanistischen und naturwissenschaftlichen Fächer realisiert.

Am 28. April 1941 erfolgte ein Erlass über die Einführung einer neuen Schulform, der sog. „Hauptschule“, auf den Gebieten, die dem Reich einverleibt worden waren. Sie sollten die Mittelschulen ersetzen. Das Vorbild waren ähnliche Einrichtungen, die bis dahin nur auf dem Gebiet Österreichs existierten. In die vierjährige „Hauptschule“ wurden die fähigsten Schüler aufgenommen, die die vier Klassen der Grundschule absolviert hatten. Der Unterricht in der Thorner Hauptschule begann am 9. September 1941.

Die Oberschulen im Reichsgau Danzig-Westpreußen wurden vorzugsweise auf der Grundlage der deutschen Oberschulen organisiert, die es in diesen Gebieten in der Zwischenkriegszeit gegeben hatte. Eine dieser Schulen bestand seit 1927 in Thorn. Es war das staatliche Nikolaus-Kopernikus-Gymnasium mit deutscher Unterrichtssprache und dem Sitz in einem Gebäude an der Bäckerstr. 49 (ul. Piekary 49). Im Frühjahr 1940 wurde die Schule in ein Gebäude an der Hohestraße (Zaulek Prosowy) verlegt. Die Oberschule für Mädchen wurde erst am 16. November 1941 errichtet. Die Schüler dieser Schulen sollten in der Zukunft hohe Ämter in der Verwaltung übernehmen. Bei der Wahl des Lehrstoffs waren Fragen des Vererbung und der Rasse von Bedeutung. Die wichtigste Rolle bei der Verwirklichung dieser Aufgabe spielte der Biologieunterricht. Die Erziehung in der Oberschule endete mit der Reifeprüfung.